BURENBRIEF

OKTOBER 2022

Cowboys en keiboys

Ton Andringa

Een cowboy die op de ranch zijn ervaring wilde bewijzen, hoefde zijn mond maar open te sperren. Een keienklopper op de Hondsrug deed dat door zijn linkerhand te heffen.

Voor de Amerikaanse veedrijver was het ontbreken van twee of meer voortanden het bewijs van noeste inzet. Hoefdieren stelden het grijpen, vastsjorren en brandmerken niet erg op prijs en wilden nog wel eens tegenspartelen.

Bij de Drentse keienklopper ontbrak aan de hand, waarmee hij weerbarstige stenen vastklemde, op den duur wel een duim of overig vingerdeel. De slag van de bikhamer om de kei te splijten, kwam wel eens onzacht op het genoemd linker lichaamsdeel terecht. *)

Hamers klinken, keien slinken
De klopper beukt zich lens
Als je een kootje af kunt vinken
ging iets niet geheel naar wens.
Ton A.

Keienklopper. Vlakke steen als aambeeld; bosje stro onder de knie. Niet in zicht de klompen met extra 'uitbouw' van neusdeel, tegen slijtage bij knielarbeid.

Dijken en wegen

De toptijd van zowel cowboy als keienklopper lag tussen 1850 en 1900.

We richten ons vooralsnog op de keienklopper.

De vraag naar Drentse keien begon al een eeuw of twee eerder. De paalworm ging in de vaderlandse wateren meer te keer, dan ooit te voren. Het beest tastte de gebruikelijke houten waterkeringen aan. Overal in Nederland ging men aan de slag om dammen, oevers en dijken te versterken met stenen.

Het Hondsruggebied herbergde genoeg voorraad. Niet alleen van de waterkant klonk de schreeuw om stenen van diverse afmetingen.

*) Bij linkshandigen rechts.

'Straatwegen van toren tot toren'. Dat verlangden bestuurders en ondernemers die de economische kansen van Drenthe ontdekt hadden.

Eeuw van de voerman

Tussen 1800 en 1900 groeide het inwonertal in Drenthe van 50.000 naar bijna 150.000, voornamelijk door vestiging van 'vreemden': veenarbeiders uit Duitsland en Friesland, eekschillers uit Gelderland en Randstedelingen naar Veenhuizen en naar andere Koloniën van Weldadigheid.

Personen- en goederenvervoer werd intensiever.

De tijd van de marskramer, als vrijwel de enige rondreizende koopman, veranderde rap.

Het werd de eeuw van de voerman. Want ziehier: het aantal verharde doorgaande wegen in Drenthe was onvoorstelbaar. Dat bedroeg begin 19de eeuw...nul.

Dit wegennet was in 1850 gegroeid tot 82 km.

(Zie hiernaast het Paardenpost-kaartje.)

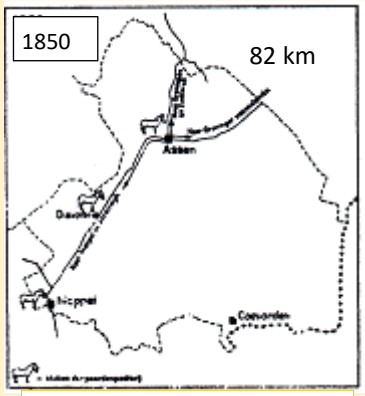

Straatwegen in Drenthe

In 1900 telde Drenthe 359 km **straatwegen**; dat wil dus zeggen: Bestrate wegen, geplaveid met keien of anderszins.

Er was inmiddels iets nieuws in ontwikkeling: de kunstweg.

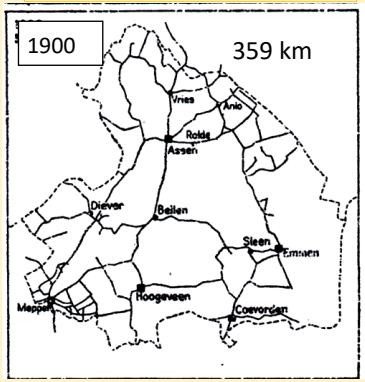

Kunstwegen

Onze Julianalaan noemde men een eeuw geleden: de Kunstweg naar Gasselternijveen.

Vroeger heette de Meerweg Haren - Paterswolde ook de Kunstweg.

De benaming gold niet iets artistieks, maar sloeg op de kunstmatige t.o.v. de 'natuurlijke' landweg.

De primeur van de kunstweg viel in 1834. Men sprak van macadamweg verwijzend naar de uitvinder.

De Schot McAdam had het bedacht: drie lagen steenslag; van grof naar fijn en dat 'inwalsen' door dagelijks verkeer met wagenwielen.

Voor honderden kleine boeren en landarbeiders was het kei-delven en -kloppen een pracht bijverdienste, vooral tijdens de landbouw-crisis van 1880-1895.

Ook voor de schippers was keientransport een uitkomst toen de turfhandel inzakte.

Aanvang 20ste eeuw begon men met het 'beklinken' en, later, asfalteren van wegen. De kleiklopper had, wat in voetbalkringen heet, het nakijken.

KABOEM

Hoe krijg je een vrachtje keien bij elkaar?

Je kunt uiteraard alom gaan rapen en rooien.

Er is een manier, die efficiënter is.

Neem een hunebed. Dat is in feite een hoop stenen; alvast mooi bij elkaar gezet.

- Boor een rij gaatjes in een joekel naar keuze.
- Vul de boorgaten met buskruit uit een kruithoorn.
- Flink aanstampen.
- Vlammetje erbij en KABOEM!

De grote stukken zijn voor de zeeweringen, de kleinere kan de kleiklopper vergruizen tot steenslag voor wegverharding.

De dop van deze kruithoorn heeft de inkerving: R.M. 1830. (Roelf Meijeringh te Gasselternijveen)

Kruithoorn, gevonden nog gevuld met kruit, in boerderij naast Adams Steenhandel (zie pag. 3).

Er zijn zo'n 30 hunebedden compleet opgeruimd, ondanks verordeningen. Soms waren er 'medische' bijverschijnselen: borstkas geplet, been verbrijzeld, een oog dat het niet meer deed na de ontploffing.

Kei van een kerel

Dit was het huis van de heer Adams.
Hoofdstraat 48, Gasselternijveen. Het staat er nog. Gebouwd in 1905. Veelzeggend jaartal...
Adams was allround zakenman en burgemeester. Hij had een houtstek, een aannemersfirma, een transportbedrijf en een winkel.
Bovenal was Adams handelaar in keien.
Dat was, zoals hiervoor gezegd, booming business tussen 1850 en 1900.

Niet bij turf alleen

Wij verbinden Gasselternijveen gewoonlijk met turfvaart.
Het dorpswapen toont dan ook een stapeltje turven.
Een handjevol keien had op de vlag niet misstaan.
Harm Tiesing – de illustere Drentse auteur - bejubelde Gasselternijveen als centrum van keienhandel. De kanaalverbinding met Stadskanaal vanaf 1838 gaf de 'boost'. Boeren uit Gasselte, Drouwen, Borger en Buinen leverden kar na kar hun flinten af. Als retourvracht namen ze bij de houtstek timmerhout in.

KEIEN-TRANSPORT
Met wagens over modderige cq mulle landwegen was haast geen doen. In de winter boden sleden uitkomst.
Per schip over de veenkanalen was de beste optie.
Bij ons in de buurt ging al vanaf 1734 kei-transport per kar naar Gasselternijveen en met schepen verder naar het noorden en de rest van Nederland.

Per as van de landerijen naar opslag.
Klaar voor verder transport per schip.

Inkoop, bewerking, afzet

Adams kocht zowel geklopte als ongeklopte keien op. Zijn werknemers vlakten de ongeklopte stenen af, of beukten ze kleiner. Bewerken tot vierkantige kasseien deden ze niet. Extraatje voor Adams: de arbeiders hadden gedwongen winkelnering bij de levensmiddelenwinkel van...jawel: Adams.

Tot afzetgebied rekende Adams tientallen dorpen, met in name Groningen. Zijn klanten waren particulieren, bedrijven en gemeenten. Adams had eigen transportmiddelen. Ook turfschippers verscheepten geregeld keien, tot aan de grote rivieren toe.

In totaal ging het om duizenden scheepsvrachten gedurende genoemde periode.

DE HONDSRUG BARST VAN DE KEIEN.
Het landijs had de stenen destijds niet gelijkmatig gedeponeerd. Enigszins oneerlijk verdeeld, zeg maar. Toplocaties voor de keienhandel waren Buinen en Exloo.
Het gehucht Buinen kreeg in 1881 een kanaalverbinding met het Stadskanaal. Bingo! Nu konden de Buiners goed 'binnenlopen'. De voorraad stenen boven en onder de grond leek bij Buinen onuitputtelijk. Tiesing vertelt dat hier op sommige plekken één are grond vaak zeven, soms wel tien stère stenen opleverde. (Een stère is 1 kuub.)
Vier plaatselijke steenhandelaren sloegen hun slag. Adams was ook hier actief als afnemer en leverancier.
Een paar honderd kloppers konden aan het werk.
De nederzetting breidde zich rap uit met zo'n twintig huizen, een school en 'enkele neringdoenden'.

Haven Buinen 2022

In Gasselternijveen was het inmiddels vrijwel gebeurd met de keienindustrie.
Adams had de buit binnen en bouwde in 1905 het grootste huis van het dorp.

Standsverschil

Vóór 1860 beschouwde men keien als waardeloos. Delvers konden naar hartenlust rapen en graven, soms tot meer dan een halve meter diep. Dat wil zeggen: op de akkers pas als de oogst binnen was en vóór de zaaitijd. Vooral op de toen nog immense heidevelden kon men rapen, rooien en delven voor nop.
Soms klopten zij ter plekke, zelfs in gezinsverband, soms verkochten ze 'ongeklopt'.
De boeren van Buinen waren de eerste grondeigenaren, die in de smiezen kregen , dat - ook voor hen - steen koopwaar was. Ze eisten van de delvers 10 centen per 500 kilo. Delvers baalden, toen ook voor heidegrond de markescheiding er door was. Vrij vergaren was er dus niet meer bij. (Zie over markescheiding vorige Burenbrief.)

Agrariërs keken neer op het keien delven en kloppen. Ook de meeste landarbeiders vonden het kloppen 'beneden hun eer', zelfs in de winter wanneer hun loon minimaal was. De klopper verdiende dan wel het dubbele.

Belgische kasseien

Het einde

Nog voor 1900 was het gebeurd met de keienhandel.
Machinaal geklopt importsteen voor de kunstwegen was goedkoper. Toen later rubberbanden glad plaveisel vereisten, ging men plaveien met (aanvankelijk handgeklopte) kasseien afkomstig uit de Belgische steengroeven.
Later volgden klinkers en asfalt. ◊

KEI-BOYS EN MEER

Dit 'hunebed' lag onderdak te Rolde in een voormalig klein museum. Tot 11 oktober 2022.
Om dit erfgoed naar buiten te brengen, riep Ver. de Hamerlanden advies en hulp in van Chiel van Leusden. Chiel ontwierp en vervaardigde een mobiele takelbok.

Chiel (l) en Grietinus (r)

Afvoer door Gem. Aa en Hunze. Bestemming: Kostvlies

De installatie kon het tillen van de zwaarste joekel van 1500 kg zonder zwiebelen aan.
Buurtgenoten Chiel en Grietinus Plat kregen aldus de bestanddelen van het bouwsel vindingrijk buiten de deur.

HET WAS DE START VAN LOGISTIEKE OPERATIE STENEN TEN BEHOEVE VAN DE HAMERLANDENROUTE 3.0

Nauwelijks een jaar na de feestelijke opening van Wandelroute De Hamerlanden, stelde de voorzitter van de vereniging voor, de route te *updaten.*
De route bleek vanaf het begin uitermate populair bij individuele wandelaars en wandelclubs.

Natuurtijdschriften, regionale omroep en vermeldingen in diverse bladen, wakkerden de verkenningslust verder aan.
Toch functioneerde de route voor de gebruiker niet optimaal.
Anders gezegd: aan betekenis en toegankelijkheid van de wandeling viel wel wat te verbeteren. Ook zaten er nog wel enige missers in de begeleidende App.

Werkgroep
Aldus ging een werkgroep 'Hamerlandenroute 3.0' aan de slag, met als doel: het centraal stellen van de wandelende gebruiker.
In de werkgroep werken 3 partijen samen:

- Ver. de Hamerlanden
- Geopark de Hondsrug
- Golfclub De Semslanden

Er zijn allerlei aanpassingen en verbeteringen gemaakt.
We zetten er nu een in de kijkerd.
Dat is het plaatsen van stenen langs de route.

De POI markeren
De wandelaar passeert een aantal belangwekkende punten. Die worden volgens het huidig jargon POI's = Points of Interest genoemd. Het zijn er twaalf.
Achteloos voorbij slenteren, kun je voorkomen door die punten te markeren met zwerfstenen.
Daarbij vertelt de app op die plek een bijzonderheid op landschappelijk, historisch of geologisch gebied. Over de kei zèlf is ook iets te vertellen, bijvoorbeeld over herkomst, aard en vorm.
Elke steen herbergt een eigen verhaal. Dat voegt zeker iets toe aan de betekenis van de wandeling.
Dat was het plan. Nu nog aan keien zien te komen.

Een oproep in bladen leverde voldoende gratis keien op in gewenste formaten.

Van alle kanten - Gasselte, Rolde, Ees - kwamen aanbiedingen binnen. In Rolde was een 'hunebed' gratis af te halen. Het was een museaal demonstratiemodel. Vervolgens kwam er een aanbod van Harm Meertens in Eleveld. Dit sloeg alles. Veel ophef was er in de pers over een kei van 6 ton in Nooitgedacht. Wat Meertens bij zijn boerderij had staan, beloopt 15 ton.

'Je mag hem voor niks hebben, als je de losse stenen rondom aflevert bij mijn nieuwe adres', zei hij, doelend op zijn voorgenomen verhuizing.

*De joekel van Eleveld (de steen, niet de man). Genomineerd als **pronkstuk** van de Hamerlandenroute.*

Dit was nodig voor dat.

ELEVELD

Colofon

De redactie probeert *onafhankelijk* te zijn van clubs, stichtingen, verenigingen en overheden.

Delen van de Burenbrief heeft de redactie gereserveerd voor mededelingen van Ver. de Hamerlanden, vallend onder verantwoordelijkheid van het verenigingsbestuur (groene steunkleur plus verenigingslogo).

Gratis toezending op uw mailadres.

Redactieadres: andringaton@gmail.com
Kostvlies 41, 9462 TP Gasselte

Verhuizing van 15 forse keien vanuit drie dorpen naar Kostvlies.

Benodigdheden:

* twee vrachtwagens (Gem. Aa en Hunze)
* een 80 tons kraan (Fa. Wagenborgen)
* laders, lossers
* chauffeurs, ketting-leggers, hijsers (autom. correctie zegt: hijgers. Kan ook)

Adres:
Langs Hamerlandenroute

* 12 POI's
* 3 weg – aanduidingen (naamborden)

Datum en tijd;
Dinsdag 25 oktober; 07:45—16:00 uur

Bekostiging via bijdragen van:

* Gemeente Aa en Hunze
* Golfclub de Semslanden
* Geopark de Hondsrug
* Ver. de Hamerlanden

Adviezen: Hunebedcentrum Borger

Om hijsketting aan te leggen poogt Chiel steen om te duwen. Maar ja 15.000 kg…. Dan maar pet af en tunneltje er onderdoor.

Ketting aanbrengen, ophijsen en het PRONKSTUK van de verzameling kan naar toplocatie: Het Zandgat te Kostvlies.

Het pronkstuk bij
Het Zandgat

Bestemming bereikt,
mede dankzij
Alwin Hendriks (l) en Roelof Oosterman (r)
van Gem. Aa en Hunze.

Schouw Hamerlanderhout

(13 oktober 12:00 uur)

Naar aanleiding van de rigoureuze bomenkap in het Hamerlanderhout, is er in maart een eerste schouw van het bosperceel geweest. Vertegenwoordigers van de Hamerlanden, de Gemeente en Landschapsbeheer Drenthe hebben toen geconstateerd dat er behoorlijk veel bomen zijn gekapt, vooral doordat er ruimte nodig was voor de bosmachines. Er is toen afgesproken dat er later in het jaar nog eens zou worden gekeken of het bos zich voldoende kan herstellen of dat er extra beplanting nodig zal zijn.

Toestand januari 2022

Tweede schouw

Op woensdag 13 oktober heeft de tweede schouw plaatsgevonden. Hierbij was de Hamerlanden met vier mensen aanwezig, naast vertegenwoordigers van de Semslanden, Gemeente en LBD.

- Het bij de kap overgebleven tophout is ten goede gekomen aan Ver. de Hamerlanden. De aannemer heeft veel hout laten liggen - meer dan verwacht, en geholpen bij het transport. LBD heeft de Hamerlanden verzekerd dat er voor de komende jaren ook voldoende te kappen bomen zijn overgebleven voor de Vereniging.
- De door de machines gemaakte diepe sporen zijn inmiddels door de aannemer geëgaliseerd. Langs de sloot is een breed pad gemaakt, zodat er nu en in de toekomst ruimte is om de sloten schoon te maken. Eén of twee keer per jaar zal dit pad worden gemaaid.
- In de open stukken is er enige begroeiing: we zien voornamelijk de hazelaar als pionier. Na een half jaar kun je ook niet verwachten dat er al veel hergroei is, dat zal nog wel een paar jaar duren.
- De vraag is of gewenste soorten struiken, planten, bomen terug zullen komen of dat er vooral minder gewenste soorten de overhand zullen krijgen. Op de golfbaan groeien veel verschillende planten, wellicht gedijen deze planten ook in het Hamerlanderhout, zodat daar ook een rijkere biodiversiteit kan ontstaan.

Toestand oktober 2022

LBD is door de Semslanden uitgenodigd om te kijken welke soorten er op de golfbaan aanwezig zijn. (De bosgrond is voedselrijk in tegenstelling tot de grond van de golfbaan, dus de plantensamenstelling zal ook verschillend blijven.)

- Om het herstel van het Hamerlanderhout te bevorderen en de biodiversiteit te vergroten gaat de vereniging in ieder geval lijsterbessen en vuilbomen in de open stukken planten. In de derde of vierde week van november worden 300 bomen door LBD geleverd. De planning is dat er op **26 november** kan worden geplant.

De komende jaren zullen we in de gaten blijven houden hoe het Hamerlanderhout (zonder, of met enige hulp) zich ontwikkelt.

'Beleefpad'

Tijdens de schouw van het Hamerlanderhout hebben we bekeken of een beleefpad voor jonge kinderen mogelijk is in het eerste gedeelte van het bos (zie ook de vorige Burenbrief).

Spannend stukje bos

De vertegenwoordiger van de Gemeente vindt het een goed initiatief, en ook LBD ziet mogelijkheden. We mogen met een eenvoudige stammentrap het bos ontsluiten. De klauterobjecten mogen geen speeltoestellen zijn (ivm veiligheidseisen), maar wel constructies die uitnodigen tot spelen. Het bestuur van de vereniging gaat nu nadenken hoe we dit allemaal kunnen organiseren en vervolgens een werkgroep vormen. Zodra er een concreet plan is, moeten we dit aan de Gemeente voorleggen voor er tot uitvoering kan worden overgegaan.

VERENIGING DE HAMERLANDEN

NATUURWERKDAG

Doe op zaterdag 5 november mee aan de Natuurwerkdag en zet je in voor natuur dichtbij huis.

Vereniging de Hamerlanden heeft zich hiervoor ook dit jaar weer aangemeld.

We starten om 09:00 uur met een kopje koffie bij de picknicktafel.
Om 12:00 uur beëindigen we de werkochtend.

De werkzaamheden:
- Snoeien bij het Zandgat: vooral de west- en noordrand.
- Zichtlijn vanaf het klimtoestel maken.
- Zichtlijn vanaf schelpenpad naar Zandheuvel maken.
- Stenen rapen in 'varkensweide' en het muurtje uitbreiden.

Het planten van bomen in het Hamerlanderhout schuiven we op naar zaterdag 26 november.
Reden: de bomen kunnen pas in de vierde week van november worden geleverd.

Meld u aan als vrijwilliger voor 5 en/of 26 november via secretaris@dehamerlanden.nl

Van de penningmeester:

Afronding Leader

De afgelopen weken waren spannende weken. Het ging om de financiële afwikkeling van het Leaderproject.*)

Vereniging de Hamerlanden heeft in totaal ongeveer € 57.000 bij Leader gedeclareerd en ontvangen.

Probleem: Men dient de aangevraagde bedragen te besteden, alvorens die te kunnen declareren.
Om de facturen te kunnen betalen, heeft de vereniging een groot bedrag geleend van Stichting het Drentse Landschap.
Op dit moment hebben we alle facturen betaald en onze schuld aan Stichting het Drentse Landschap volledig voldaan.
Het tegoed op onze bankrekening is door al deze transacties niet verslechterd. De vereniging staat er op dit moment financieel goed voor.

*) Leader is een Europees subsidieprogramma.

Agenda

25 oktober Stenen plaatsen bij interessante punten van de Hamerlandenroute
29 oktober bloemschikken in de Kranenborgschool
5 november Natuurwerkdag bij het Zandgat
26 november Bomen planten in Hamerlanderhout
30 november Hunebedlezing in Hunebedcentrum
4 februari Feestelijke opening Hamerlandenroute

ROMMELMARKT EN GARAGE-SALE

10 SEPTEMBER 2022

Begin september was er weer eens een verkoop van spullen die thuis best gemist konden worden. De koopwaar kon men aan huis of geconcentreerd op het

entree-terrein van het Zandgat te koop aanbieden.
De markt was levendig met kijkers en kopers uit de buurt, maar ook van elders, zelfs uit het buitenland. Omzet per 'kraam' was divers en liep uiteen van een grijpstuiver tot zelfs over de 100 euro's.

BURENDAG-BUURTFESTIJN 24 SEPTEMBER

De belangrijkste vraag in de week voor 24 september was: 'welke weersomstandigheden kunnen we zaterdag verwachten?'

In het begin van de week leek het erop dat het droog en zonnig zou zijn, daarna werden buien voorspeld in de ochtend en aan het eind van de week weer 'droog, maar bewolkt'.
Zaterdagochtend: motregen, dus de partytenten waren wel nodig!
Dankzij een groepje vrijwilligers stonden er om 16:00 uur voldoende ingerichte partytenten en kon het festijn beginnen.
De start met koffie en thee was zo gezellig, dat het programma met drie rondes activiteiten direct kon worden aangepast naar één ronde.

Bijen en Spelen

De familie Gerretzen heeft van alles verteld over het houden van bijen, materialen laten zien en een informatieve film over bijen getoond. Er is weer dankbaar gebruik gemaakt van de jeu de boules baan door een groepje liefhebbers van dit spel.
Ook werd er geschaakt.
Om half zes kon men onder het genot van een hapje en drankje luisteren naar een muzikaal optreden van de Gasselter Blaoskapel. Vanaf zes uur heeft de kookgroep ervoor gezorgd dat er een buurtmaaltijd klaarstond. Iedereen kon zich tegoed doen aan soep (groente en/of courgette), pasta's, risotto, salades, pizza's en een toetje. Het festijn is afgesloten met een tweede optreden van de blaaskapel.

Het buurtfestijn was een groot succes. De bijna 40 deelnemers hebben zich goed vermaakt en heerlijk gegeten.

Marjan Doijer

KOKEN TE KOSTVLIES

In de mr. Kranenborgschool gingen woensdag 19 oktober zeven buurtgenoten aan de slag met het bereiden van een driegangendiner.

Het was de eerste bijeenkomst van een kookclub, opgericht en geleid door Bart Jacobs van 'Hof ter Aa' te Kostvlies. Jarenlang werkte Bart als chef kok in België. Nu is koken vooral zijn hobby; hij verzorgt o.a. workshops van 'Aarde naar Vuur', waarin uit de moestuin met de seizoenen mee wordt gekookt op open vuur.

Bart (rechts) instrueert twee deelnemers.

Bart: 'Eten is verbindend. Het samen klaarmaken van het eten en aan tafel genieten van wat iedereen heeft gemaakt, is een heel andere manier om je buurtgenoten te leren kennen.'
De nadruk ligt echt op de basistechnieken. Hoe stoof ik groenten? Wat is een basis voor gebonden groentesoepen en welke variaties kan ik daarbij toepassen?

De deelnemers zelf kunnen aangeven wat ze willen leren en klaarmaken. Iedereen is welkom: beginnende kokers of mensen, die wat meer fijne kneepjes willen leren. Gezellig samen bezig zijn staat centraal.
De club ging enthousiast aan de slag met de recepten en men liet zich vervolgens de gerechten goed smaken.

Yolanda van Doeveren

De kookclub wordt dit jaar nog georganiseerd op
- vrijdag 4 november en
- vrijdag 2 december

Iedereen is welkom, deelname is gratis
De kosten voor de aanschaf van de ingrediënten worden hoofdelijk omgeslagen en zullen nooit meer dan 20 euro bedragen.
Opgeven per mail via kariboe-65@hotmail.com
of een appje op nummer 06 40 11 86 83

BURENDAG KOSTVLIES 24 SEPTEMBER 2022

BLOEMSCHIKKEN

ZATERDAG 29 OKTOBER

De zomerse herfst van 2022